

Διάλογοι! Θεωρία και πράξη στις επιστήμες αγωγής και εκπαίδευσης

Τόμ. 12 (2026)



Βιβλιοπαρουσίαση: Μίχα, Ει. (Επιμ.). (2024). "Για μια χωρική ματιά στην εκπαίδευση". Gutenberg

Νέλλη Ασκούνη

doi: [10.12681/dial.42997](https://doi.org/10.12681/dial.42997)

Copyright © 2026, Νέλλη Ασκούνη



Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

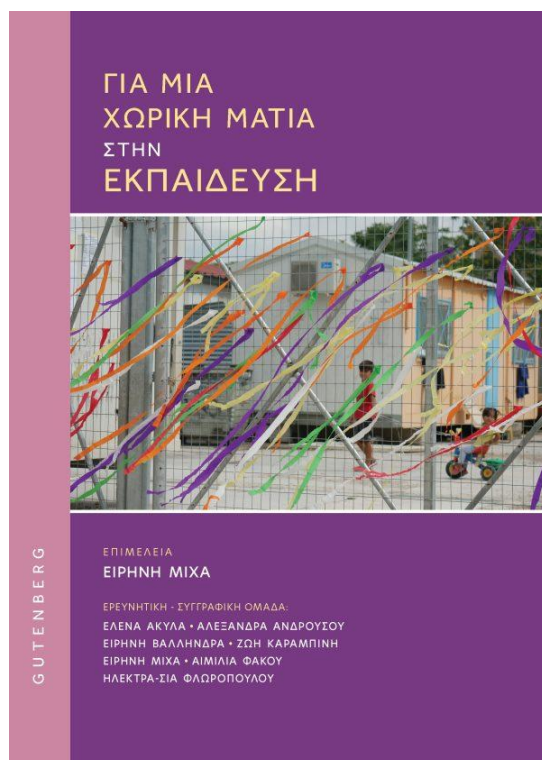
Ασκούνη Ν. (2026). Βιβλιοπαρουσίαση: Μίχα, Ει. (Επιμ.). (2024). "Για μια χωρική ματιά στην εκπαίδευση". Gutenberg. *Διάλογοι! Θεωρία και πράξη στις επιστήμες αγωγής και εκπαίδευσης*, 12, 222–226. <https://doi.org/10.12681/dial.42997>

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Μίχα, Ει. (Επιμ.). (2024). *Για μια χωρική ματιά στην εκπαίδευση. Gutenberg.*

Νέλλη Ασκούνη¹

¹Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών



Το βιβλίο, όπως το διατυπώνει σαφώς ο τίτλος του, συζητά για την εκπαίδευση μέσα από την οπτική του χώρου αναδεικνύοντας την καθοριστική σημασία της χωρικής διάστασης στην εκπαιδευτική διαδικασία, αλλά και τον γόνιμο χαρακτήρα μιας τέτοιας προσέγγισης. Οι συγγραφείς, παρά τις διαφορετικές τους αφετηρίες (παιδαγωγοί, αρχιτέκτονες, καλλιτέχνες), μοιράζονται την κοινή ιδιότητα του εκπαιδευτικού έχοντας εμπειρία από διαφορετικές εκπαιδευτικές βαθμίδες και πλαίσια τυπικής και μη τυπικής εκπαίδευσης. Ο συλλογικός αυτός τόμος, εκτός από την εισαγωγή και το επίμετρο της επιμελήτριας, περιλαμβάνει

Υπεύθυνος επικοινωνίας: Νέλλη Ασκούνη, naskouni@ecd.uoa.gr, Καθηγήτρια, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Correspondent author: Nelli Askouni, naskouni@ecd.uoa.gr, Professor, National and Kapodistrian University of Athens.

Ηλεκτρονικός εκδότης: Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών
e-publisher: National Documentation Centre, National Hellenic Research Foundation
URL: <http://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/dialogoi>

οκτώ κείμενα, τα οποία διακρίνονται σε δύο κατηγορίες, αυτά που αναφέρονται σε ερευνητικές προσεγγίσεις και αυτά που παρουσιάζουν εκπαιδευτικές παρεμβάσεις.

Στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται τρία κείμενα. Το πρώτο, της Ειρήνης Μίχα, αναφέρεται στο χώρο ως αντικείμενο διδασκαλίας, ως μέρος δηλαδή του περιεχομένου της εκπαίδευσης. Αρχικά μελετά τις αναπαραστάσεις για το χώρο που διακινούνται στα σχολικά εγχειρίδια του δημοτικού, κυρίως της Γεωγραφίας, και διαπιστώνει ότι τα σημερινά βιβλία προβάλλουν μια παρωχημένη αντίληψη για τον χώρο, εξακολουθούν να αναπαράγουν το αντιθετικό δίπολο φυσικό – αστικό περιβάλλον, συχνά με πολύ αρνητικές συνδηλώσεις για το αστικό, διέπονται από εθνοκεντρική λογική, και διαβάζουν μέσα από ένα ευρωκεντρικό πρίσμα τον κόσμο. Στον αντίποδα μιας τέτοιας αντίληψης, η Ειρήνη Μίχα, αντλώντας από την Κοινωνιολογία της παιδικής ηλικίας και την Κριτική παιδαγωγική, προτείνει μια προσέγγιση του χώρου στο σχολικό πλαίσιο που εστιάζει αφενός στο άνοιγμα του σχολείου στην τοπική κοινότητα, αφετέρου στα χωρικά βιώματα των παιδιών, στους τρόπους δηλαδή που τα παιδιά αντιλαμβάνονται, διεκδικούν, συγκροτούν το χώρο και συγκροτούνται μέσα από αυτόν.

Στο δεύτερο κείμενο αυτής της κατηγορίας η Ηλέκτρα Φλωροπούλου εξετάζει το «πείραμα της Γκράβας», ενός συμπεριληπτικού σχολείου με μεγάλο ποσοστό παιδιών μεταναστών, το οποίο εδώ και 25 χρόνια λειτουργεί ως μία ανοιχτή εκπαιδευτική κοινότητα. Η συγγραφέας διερευνά πώς η κουλτούρα συμμετοχής και το ανοικτό πλαίσιο που χαρακτηρίζει το σχολείο αναδύεται από τις ίδιες τις χωρικές του διευθετήσεις. Αναφέρεται κυρίως στην περίοδο της καραντίνας -μια περίοδο που ο σχολικός χώρος στην υλική του διάσταση είχε ακυρωθεί με αποτέλεσμα την όξυνση της ανισότητας- και δείχνει πώς αυτή ακριβώς η κουλτούρα μοιράσματος και αλληλεγγύης οδήγησε τους/τις εκπαιδευτικούς να μετακινηθούν εκείνοι/ες προς τα σπίτια των παιδιών, διευρύνοντας έτσι τον σχολικό χώρο πέρα από τους τοίχους του σχολείου.

Τέλος, η Ζωή Καραμπίνη διερευνά τους τόπους της παιδικής ηλικίας, όπως αυτοί διαμορφώνονται στο πλαίσιο της πόλης, μέσα από το λόγο και τις πρακτικές των παιδιών στις καθημερινές τους διαδρομές. Δείχνει πόσο πολλαπλά είναι τα νοήματα που αποδίδουν στους οικείους χώρους, το σπίτι, το δρόμο, τη γειτονιά, πώς μετασχηματίζουν το χώρο κυρίως μέσα από το παιχνίδι, και πώς διεκδικούν με τους δικούς τους τρόπους τους δικούς τους χώρους και χρόνους, χώρους και χρόνους που χαρακτηρίζονται από την επικοινωνία, τη συνάντηση και, όπως λέει η συγγραφέας, το δικαίωμα στη φαντασία.

Τα υπόλοιπα κείμενα του βιβλίου αναλύουν εκπαιδευτικές παρεμβάσεις και εργαστήρια με άξονα το χώρο. Τρία από αυτά, της Αιμιλίας Φάκου, της Έλενας Ακύλα και της Ειρήνης Βαλληνδρά, αφορούν την τυπική εκπαίδευση. Πρόκειται για εκπαιδευτικά προγράμματα που έγιναν σε νηπιαγωγεία και δημοτικά σχολεία κυρίως της Αττικής, με άξονα το χώρο, τη γειτονιά και την πόλη, και πυρήνα τη βιωματική προσέγγιση από τη σκοπιά των παιδιών. Κοινό στοιχείο είναι η πρόσβαση των παιδιών στον δημόσιο χώρο ώστε να ανακαλύψουν τη γειτονιά τους, να μάθουν να βλέπουν «το μη ορατό», να ακούσουν τη φωνή των βουβών κτιρίων γνωρίζοντας την ιστορία τους, αλλά κυρίως να οικειοποιηθούν θετικά το άμεσο περιβάλλον τους, με στόχο όπως γράφει η Έλενα Ακύλα, να ενισχυθεί η αυτοπεποίθησή τους για τον τόπο που ζουν και μεγαλώνουν, και κατ' επέκταση για

τον εαυτό τους. Σε όλες τις περιπτώσεις τα παιδιά πειραματίζονται με εργαλεία όπως η χαρτογράφηση, η φωτογραφία, οι μακέτες, εργαλεία που συνδέουν τη μαθησιακή διαδικασία με την αισθητική καλλιέργεια και μετατρέπουν τη διερεύνηση σε καλλιτεχνική δημιουργία. Η εντυπωσιακή αισθητική των έργων που δημιουργούν τα παιδιά, όπως τα βλέπουμε στις φωτογραφίες, είναι νομίζω μία απτή απόδειξη πόσο αποτελεσματικές ήταν αυτές οι παρεμβάσεις.

Τα δύο τελευταία κεφάλαια του βιβλίου αναφέρονται σε δύο πολύ ιδιαίτερες εκπαιδευτικές παρεμβάσεις, θα τολμούσα να τις χαρακτηρίσω εμβληματικές, για διαφορετικούς λόγους την καθεμιά. Και για τις δύο την επιστημονική ευθύνη είχε η Αλεξάνδρα Ανδρούσου. Αντίθετα με τα εκπαιδευτικά προγράμματα, στα οποία μόλις αναφέρθηκα, οι παρεμβάσεις αυτές δεν έγιναν σε τυπικό σχολικό πλαίσιο, παρόλο που απευθύνονταν σε παιδιά και είχαν ρητούς εκπαιδευτικούς στόχους, ούτε είχαν ως άμεσο αντικείμενο το χώρο, παρόλο που και στις δύο, ο χώρος είναι μια καταλυτική προσδιοριστική παράμετρος.

Η πρώτη αναφέρεται στα Κινητά ΚΕΣΠΕΜ, τις κινητές εκπαιδευτικές μονάδες που λειτούργησαν στο πλαίσιο του Προγράμματος για τη βελτίωση της εκπαίδευσης των παιδιών της μειονότητας στη Θράκη, μιας μεγάλης μακρόχρονης θεσμικής εκπαιδευτικής παρέμβασης. Αυτές οι κινητές μονάδες, δηλαδή ειδικά διαμορφωμένα βαν, μεταφέροντας επιμορφωμένους εκπαιδευτικούς και εκπαιδευτικά υλικά επισκέπτονταν σε εβδομαδιαία βάση 12 μήνες το χρόνο απομακρυσμένα χωριά της Θράκης εμπλέκοντας τα παιδιά σε εναλλακτικά μαθησιακά πλαίσια. Εδώ λοιπόν δεν έχουμε να κάνουμε με αστικό, αλλά με αγροτικό χώρο, και μάλιστα με συνθήκες κοινωνικής απομόνωσης και σε μία περιοχή που συγκροτείται με βάση τη διαίρεση, γεωγραφική και κοινωνική, μειονότητας και πλειονότητας. Η Αλεξάνδρα Ανδρούσου στο κείμενό της δείχνει τις κοινωνικές και πολιτικές παραμέτρους της συγκεκριμένης συνθήκης, και αναλύει τις κινητές μονάδες ως έναν νέο παιδαγωγικό χώρο που γεφυρώνει συμβολικά την απόσταση που διαχωρίζει τη μειονότητα από την υπόλοιπη ελληνική κοινωνία.

Σε μία επίσης ιδιαίτερη από χωρική και κοινωνική άποψη συνθήκη, το προσφυγικό καμπ του Ελαιώνα, αναφέρεται και το τελευταίο κείμενο του τόμου, όπου η Αλεξάνδρα Ανδρούσου μαζί με την Μαρικαίτη Γραικιώτη, τη Μαρίνα Μπουρτούλη, τον Ορέστη Πρέκα Πατρωνάκη, τον Χρήστο Στεφάνου και την Ηλέκτρα Φλωροπούλου αναφέρονται στην εκπαιδευτική παρέμβαση που συστηματικά επί επτά χρόνια υλοποίησε σε εθελοντική βάση μια πολυπληθής ομάδα φοιτητριών και φοιτητών του Τμήματος Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία του Πανεπιστημίου Αθηνών. Εκείνο που αναδύεται από αυτό το κείμενο δεν είναι τόσο τι έκαναν οι ίδιες και οι ίδιοι σε αυτή την παρέμβαση, αλλά το αντίστροφο, τι έκανε σε αυτές/ούς η παρέμβαση, περιγράφουν δηλαδή την καταλυτική επίδραση που είχε στις ζωές τους αυτή η εμπειρία. Αναδεικνύουν με μεγάλη αμεσότητα και βαθιά συγκίνηση την παραδοχή που διέπει όλα τα κείμενα του βιβλίου, ότι δηλαδή το νόημα του χώρου δεν είναι εγγενές ή αντικειμενικά προσδιορισμένο, αλλά συναρτάται πάντα με τα βιώματα και τις πράξεις που το διαμορφώνουν. Το καμπ, ένας χώρος αποκλεισμού, ένας χώρος στο «όριο», δεν βιώνεται ομοιόμορφα από όσους το κατοικούν. Ο Ελαιώνας, για την 16χρονη Ράσα που έμεινε εκεί τέσσερα χρόνια είναι «η Νέα Υόρκη της», για τη Μαρικαίτη «μια

ζωντανή γειτονιά», για τον Ορέστη «το δικό του χωριό». Και για όλες και όλους μαζί ένας τόπος έμπνευσης, δημιουργίας, συλλογικότητας και αλληλεγγύης.

Θα επιχειρήσω να επισημάνω επιγραμματικά και επιλεκτικά τρία σημεία σχετικά με το βιβλίο που αξίζει να κρατήσουμε. Αρχίζω από το θεωρητικό ενδιαφέρον, που κατά τη γνώμη μου έχει δύο σκέλη. Το ένα αφορά τη διεπιστημονική του οπτική. Το βιβλίο αντλεί εργαλεία και προσεγγίσεις από διαφορετικά επιστημονικά πεδία, την αρχιτεκτονική, την γεωγραφία, την κοινωνιολογία, την παιδαγωγική, και διαμορφώνει διαφορετικές πτυχές ενός ερευνητικού πεδίου που ορίζεται από το τρίπτυχο χώρος – παιδική ηλικία – εκπαίδευση. Αυτή η οπτική αναδεικνύει τη σημασία που έχει ο χώρος ως βασικό κοινωνικό μέγεθος για την εκπαίδευση και όχι μόνο. Ο χώρος δεν είναι ένα κέλυφος που μας περιβάλλει, δεν είναι απλώς το υλικό υπόβαθρο της ανθρώπινης δραστηριότητας, αντίθετα δίνει υπόσταση στο κοινωνικό, συγκροτεί και συγκροτείται από τις κοινωνικές σχέσεις. Ο χώρος λοιπόν, στις πολλαπλές του εκδοχές, γεωγραφικός, κοινωνικός, ψηφιακός, εξετάζεται στο βιβλίο ως αντικείμενο διδασκαλίας και μάθησης, αλλά και ως εκπαιδευτικό πλαίσιο, ως βίωμα και ως κοινωνική σχέση. Ένας τέτοιος προσανατολισμός είναι ιδιαίτερα γόνιμος ερευνητικά, αλλά ταυτόχρονα έχει και μεγάλη σημασία για την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών και όσων ασχολούνται με την παιδική ηλικία. Βέβαια θα ήθελα να επισημάνω ότι ο χώρος και η σχέση του με την εκπαίδευση και την παιδική ηλικία, παρόλο που έχει ήδη από τη δεκαετία του '90 αποτελέσει αντικείμενο διερεύνησης στην Ελλάδα – αναφέρομαι κυρίως στην πρωτοποριακή ιστορικο-κοινωνιολογική ανάλυση των σχολικών χώρων και πρακτικών από τον Ιωσήφ Σολομών (1992), δεν έχει βρει τη θέση του ως διακριτό αντικείμενο στα προγράμματα σπουδών των Παιδαγωγικών Τμημάτων, με ελάχιστες εξαιρέσεις, όπως το έργο του Δημήτρη Γερμανού (2006) στο Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Η δεύτερη πτυχή του θεωρητικού ενδιαφέροντος που παρουσιάζει το βιβλίο είναι η σύνδεση με την πράξη, το γεγονός δηλαδή ότι τα θεωρητικά εργαλεία που εισηγείται μετασχηματίζονται σε παιδαγωγικές πρακτικές, υποστηρίζουν εκπαιδευτικούς σχεδιασμούς, και τροφοδοτούν αναστοχαστικές αναλύσεις αυτών των πρακτικών. Αυτή η αποδυνάμωση του ορίου ανάμεσα στην έρευνα και την εκπαιδευτική πράξη, ως δύο σαφώς διακριτές δραστηριότητες, μετατόπιση όλο και πιο συχνή σήμερα, θεωρώ ότι ανοίγει δρόμους όχι μόνο για να αμφισβητήσουμε παγιωμένες ιεραρχήσεις στο πεδίο της γνώσης, αλλά και για να ξανασκεφτούμε το νόημα και την κοινωνική σημασία της επιστήμης.

Ακριβώς με αυτή τη σύνδεση θεωρίας και πράξης σχετίζεται το δεύτερο σημείο που θέλω να επισημάνω και που αφορά το ενδιαφέρον του βιβλίου από παιδαγωγική άποψη. Όλα τα κείμενα εισηγούνται μια ανοιχτή παιδαγωγική πρόταση που έρχεται σε αντίθεση με τις παγιωμένες παιδαγωγικές δομές και τις ιεραρχήσεις που αυτές στηρίζουν. Η πρόταση αυτή θέτει στο επίκεντρο το παιδί ως υποκείμενο που διαμορφώνει ενεργά την προσωπική του διαδρομή προς τη μάθηση. Μετατοπίζει την αφετηρία αυτής της διαδρομής από τη θεωρητική γνώση στο βίωμα και την εμπειρία, δίνει χώρο και ισότιμη αξία στις διαφορετικές εμπειρίες, και άρα υποσκάπτει τις πολιτισμικές ιεραρχήσεις. Αξιοποιεί νέα εκπαιδευτικά εργαλεία, όπως το παιχνίδι, τη φωτογραφία, τη χαρτογράφηση, και

καλλιεργεί τη δημιουργικότητα και την καλλιτεχνική έκφραση ως παιδαγωγικό όχημα. Αντιλαμβάνεται τη μάθηση ως διερεύνηση, ως μια διαδικασία όπου μαθαίνουμε να θέτουμε ερωτήματα και να αναζητούμε απαντήσεις, χωρίς εκ των προτέρων βεβαιότητες. Θέλω επίσης να υπογραμμίσω ότι εστιάζει στη σύνδεση του χώρου και του χρόνου, δηλαδή στην κατανόηση του ιστορικού πλαισίου, κάτι που κατά τη γνώμη μου συνιστά τον πυρήνα της κριτικής σκέψης. Τέλος αντιλαμβάνεται τη μάθηση ως μια προσωπική πορεία, αλλά πάντα μέσα σε μια συλλογική διεργασία, σε ένα πλαίσιο ομάδας και συνεργασίας. Άλλωστε η έννοια της συλλογικότητας αποτυπώνει την ουσία του βιβλίου, δεδομένου ότι το ίδιο το βιβλίο είναι προϊόν μια τέτοιας συνεργατικής πορείας.

Είναι νομίζω περιττό να τονίσει κανείς πόση σημασία έχει η συλλογικότητα και η δημιουργία κοινότητας, και όχι μόνο από παιδαγωγική άποψη, σε μια εποχή που οι συλλογικές αξίες συρρικνώνονται και υποχωρούν μπροστά στα προτάγματα της αγοράς, του ελεύθερου ανταγωνισμού και της ατομικής επιτυχίας. Και έρχομαι εδώ στο τελευταίο σημείο που θέλω να θέσω, δηλαδή στο πολιτικό πρόσημο του βιβλίου και στη ρητή δέσμευση των συγγραφέων στο στόχο της συμπερίληψης. Σχεδόν όλες οι εκπαιδευτικές παρεμβάσεις που παρουσιάζονται αφορούν ομάδες που χαρακτηρίζονται ως κοινωνικά ευάλωτες, παιδιά προσφύγων, μεταναστών, μειονοτήτων, παιδιά χαμηλών κοινωνικών στρωμάτων, που ζουν σε περιοχές υποβαθμισμένες, αφορούν δηλαδή τις ομάδες εκείνες που πλήττονται από την ανισότητα. Η προσέγγιση που προτείνεται εστιάζει στη διερεύνηση των μηχανισμών που παράγουν τις κοινωνικές ανισότητες, αλλά και στην επεξεργασία εργαλείων που συμβάλλουν στην άμβλυσή τους. Η ερευνητική διαδικασία δεν έχει λοιπόν ως στόχο τη γνώση αφ' εαυτής, αλλά τη γνώση ως μέσο αμφισβήτησης των κοινωνικών ιεραρχήσεων, ως προϋπόθεση ενδυνάμωσης και χειραφέτησης, ιδίως των πιο αδύναμων κοινωνικά, ως εργαλείο συμπερίληψης και ενίσχυσης της ισότητας και της κοινωνικής δικαιοσύνης. Οι μικρές ψηφίδες αλλαγών που περιγράφουν οι συγγραφείς είναι ένα πραγματικά ελπιδοφόρο μήνυμα.

Βιβλιογραφία

Γερμανός, Δ. (2006). *Οι τοίχοι της γνώσης. Σχολικός χώρος και εκπαίδευση*. Gutenberg.

Σολομών, Ι. (1992). *Εξουσία και τάξη στο νεοελληνικό σχολείο. Μία τυπολογία των σχολικών χώρων και πρακτικών 1820-1900*. Αλεξάνδρεια